

فرصت تاریخی برای روایتگری تاریخ مشهد

درنگ

حسین نامینی
روزنامه‌نگار
و منتقد سینما

هر از چندانگاهی خبری درباره ساخت شهرک سینمایی در مشهد منتشر می شود، مشکلاتی نظیر جانمایی، جذب سرمایه‌گذار و سایر مسائل مرتبط، از جمله مواردی هستند که طی سه تا چهار سال اخیر مطرح شده‌ اند. اینکه کلان‌شهری مانند مشهد با انبوهی از فیلم‌سازان، استعدادها و ظرفیت‌های تاریخی و هویتی، فاقد یک مجتمع فیلم سازی و شهرک سینمایی متنوع است، چالشی مهم برای تولید آثار عظیم فاخر به شمار می‌آید که روزبه روز نیز بر عمق آن افزوده می‌شود. نگاهی به سابقه ساخت شهرک‌های سینمایی در ایران نشان می‌دهد که استان خراسان و به ویژه شهر مشهد بیش از هر زمان و مکان دیگری نیازمند احداث چنین مجموعه‌ای هستند. طراحی، ساخت و نگهداری دکورها در مجموعه‌هایی موسوم به «شهرک‌های سینمایی» به تنهایی موضوعی مفصل و تخصصی است. از نخستین شهرک‌های سینمایی که در حومه لس‌آنجلس شکل گرفتند تا «چینه چیتا» یا شهر فیلم ایتالیا، «وین فیلم» اتریش، «پارک یانگوم بزرگ» کره جنوبی و دیگر نمونه‌ها، روشن می‌شود که پدیده شهرک‌های سینمایی، پدیده‌ای جهانی و فراگیر است که در سینما و تلویزیون ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

● شهرک‌های قبیله از انقلاب تا یهودی کامل
حدود هفتاد سال از ساخت استودیوهای فیلم سازی در ایران که مجهز به دکور و فضای مناسب برای تولید فیلم بودند، می‌گذرد. این استودیوها اغلب در تهران قرار داشتند، از جمله «عصر طلایی» در نارمک، «مولن روژ» در محل سینما سروش فلی، «میثاقیه» در محل کنونی ساختمان شماره ۲ بنیاد فارابی در خیابان ۳ تیر، «ایران فیلم» در خیابان سمنان و دیگر استودیوهای کوچک که در تهران خلوت دهه ۱۳۳۰ فعالیت می‌کردند. فعالیت این استودیوها برای همسایگان مشکلی ایجاد نمی‌کرد، اما نمی‌توان آن‌ها را «شهرک سینمایی» به معنای رایج امروزی دانست. با این حال، شاید بتوان لقب نخستین شهرک سینمایی ایران را به مجموعه «پارس فیلم» داد. این مجموعه حدود ۶۰ سال پیش در یکلو متر ۱۴ جاده کرج ساخته شد. اسماعیل کوشان، صاحب پارس فیلم که سال‌ها در اتریش اقامت داشت، تحت تأثیر مجموعه «وین فیلم»، مقدمات ساخت این شهرک را در زمینی به مساحت ۲ هزار متر مربع فراهم کرد. شهرکی مملو از دکورهای تاریخی ایران باستان که توسط ولی... خاكدان در مدت سه سال (۱۳۳۵ تا ۱۳۳۸) طراحی و ساخته شد. خاكدان، سی سال بعد نیز چند کیلومتر آن‌سوتر، در شهرک سینمایی غزالی، همین کار را برای علی حاتمی انجام داد. ساخت این شهرک برای کوشان و پارس فیلم حدود ۳۰۰ هزار تومان هزینه داشت. مجموعه‌ای که در طول بیش از دو دهه، میزان تولید بیش از ۱۰۰ فیلم از جمله «امیر ارسلان نامدار»، به کارگردانی شاپور باسمی در سال ۱۳۳۴ بود. اما با فوّل دوران فیلمفارس، وقوع انقلاب و دگرگشت کوشان، این مجموعه نیز عملاً متروکه و متلاشی شد.

● شهرک غزالی؛ همچنان پویا

در روزهایی که شهرک پارس فیلم زیر آفتاب می‌پوسید، اندکی آن‌سوتر، شهرک سینمایی دیگری در حال ساخت بود. علی حاتمی برای تولید سریالی که ابتدا «طهران، روزگار نو» نام داشت و بعدها به «جاده ابریشم» و نهایتاً «هزارستان» تغییر نام داد، شهرک سینمایی غزالی را بنیان نهاد. کلنگ ساخت این شهرک در سال ۱۳۵۸ در یکلو متر ۱۵ جاده تهران-کرج بر زمین زده شد. در زمینی به وسعت حدود ۵۰ هزار متر مربع، تهران دهه ۱۳۲۰ بازسازی شد؛ شامل ۴۰ هزار متر خیابان‌های لاله زار و توپخانه و ۷ هزار متر مربع از محله‌های قدیمی، با

● شهرک دفاع مقدس؛ جنگ در جنوب تهران
یک دهه پس از آغاز فعالیت شهرک سینمایی غزالی، وسیع‌ترین شهرک سینمایی ایران در یکلو متر ۱۵ جاده تهران-قم افتتاح شد. شهرک سینمایی دفاع مقدس، در پنجمین سال پس از پایان جنگ، در زمینی به وسعت ۷۰۰ هکتار بهره‌برداری شد. البته شاید اطلاق واژه «شهرک» به این محدوده وسیع بیابانی چندان دقیق نباشد، چرا که در واقع این محوطه بیشتر به عنوان سایتی برای تولید فیلم‌های جنگی شناخته می‌شود. با این حال، در طول سال‌ها، ده‌ها فیلم و سریال در این مجموعه فیلم‌برداری شده‌اند. امکانات شهرک شامل تجهیزات و ادوات نظامی است که بسته به موضوع و درجه بندی آثار، در اختیار فیلم‌سازان قرار می‌گیرد.

افزون بر آثار جنگی، دکورهای چندین سریال تاریخی نیز در این شهرک ساخته شده‌اند. عظیم‌ترین آن‌ها، دکورهای ۳۲ هزار مترمربعی سریال «یوسف پیامبر» به کارگردانی فرج... سلحشور است، شامل ۴ هزار متر مربع دکور فدان (محل تولد یوسفا)، ۱۷ هزار متر مربع دکور مصر و سایر بخش‌های سریال که با مصالح ماندگار مانند تیراهن، آجر و سیمان ساخته شده‌اند. بخش‌هایی از سریال‌های «مختارنامه» و «سلمان فارسی» به کارگردانی داوود میرباقری نیز در همین مجموعه تولید شده‌اند. اما نکته درباره این شهرک این است با اینکه بستر مناسبی برای ساخت آثار جنگی فراهم شده اما از یک طرف از میادین اصلی نبرد مانند خمرشور و... دور است که جووفضای انجام‌ندنخل‌ها و... را ندارد، از سوی دیگر، جنگ ایران، مؤلفه مهمی چون حضور مردم در پشت جبهه و شهرها را در خود داشت؛ اما در این شهرک، اثری از دکور شهرهای زمان جنگ دیده نمی‌شود و تمرکز صرفاً بر وجوه میدانی نبرد قرار گرفته است.

● شهرک نور؛ حجاز در قم

شهرک سینمایی پیامبر اعظم یا شهرک نور به وسعت ۲۰۰ هکتار در جوار اتوبان تهران - قم احداث شده است. این شهرک اولین بار برای ساخت فیلم «محمد رسول...» مجید مجیدی، استفاده شد و یک دهه‌ا ساخت آن می‌گذرد. در این شهرک سینمایی دکور شهرهای مکه، مدینه و کلیسای «بحیرا» در مقیاس واقعی طراحی و ساخته شده است. معماری شهرک را «میلزن کرکا کالزاکویچ» اهل کروات انجام داده و با مواد ماندگار ساخته شد. این شهرک که در اختیار بنیاد مستضعفان است مدتی نیز میزبان کاروان سریال سلمان فارسی بود تا بخش‌هایی از فصل بیژنس این سریال در آن فیلم‌برداری شود و احتمالاً در فصل حجاز این سریال نیز به کار خواهند آمد.

● مختارنامه؛ دکوری که باغ عروسی‌ش!

اما این سه شهرک، تنها تلاش برای ساخت دکور برای ساخت فیلم و سریال نبوده و نیستند و اتفاقاً در این سال‌ها میلیاردها تومان برای ساخت دکورها هزینه شده است که اغلب بر اثر اهمال از بین رفته‌اند. یکی از پرهزینه‌ترین پروژه‌های دکور در تاریخ تلویزیون ایران، مجموعه دکورهای سریال «مختارنامه» به کارگردانی داوود میرباقری بود. ۷ هزار مترمربع دکور که در دهه ۱۳۸۰، با صرف هزینه‌ای حداقل ۱۰ میلیارد تومان، در زمینی اجاره‌ای به وسعت ۲۴ هکتار در احمدآباد مستوفی واقع در جنوب غربی تهران ساخته شد. موقعیتی نزدیک به تهران که تنها ۱۵ دقیقه با میدان

آزادی فاصله داشت. اما در مسیر دالان هوایی فرودگاه امام خمینی^(۶) قرار گرفته بود. دکورهای این مجموعه شامل سه شهر کوفه، مکه و مدائن در قرن اول هجری بودند. دیوارهای گچی پیش ساخته، پل‌ها و کارتن پلاست‌ها بر چهارچوب‌های فلزی سوار شده بودند. باین حال، پس از پایان ساخت سریال، استفاده چندان از این دکورها نشد.

مجموعه‌ای عظیم که به دلیل پرداخت نکردن هزینه خرید زمین توسط سازمان صدا و سیما، به مالک آن بازگردانده شد و در نهایت به باغ عروسی تبدیل شد. شاید همین پایان بی‌سرانجام و تلخ دکورها بود که برخی سازندگان را به سمت استفاده از فضاهای تاریخی موجود سوق داد.

به عنوان نمونه، داریوش فرهنگ برای ساخت سریال «سلطان و شبان» از مجموعه حمام فین بهره‌گرفت و کیهان رهگذر برای تولید سریال «بوعلی سینا» به سراغ مساجد قدیمی در اصفهان و نائین رفت. البته این بناها در دوران بوعلی سینا، تازه‌ساز و نونوار بودند، اما هزار سال بعد و در زمان ساخت سریال، آثار گذر زمان بر چهره آن‌ها نشسته بود. حتی برای ساخت نماهای پایانی سریال «مدار صفر درجه» به کارگردانی حسن فتحی، عوامل تولید به تخت جمشید رفتند.

فیلم‌برداری صحنه‌های تیراندازی در این سایت تاریخی متعلق به دوره هخامنشی، آسیب‌هایی به محوطه وارد کرد.

● دهه ۶۰ دهه بدون شهرک

اما ساخت شهرک سینمایی در این سال‌ها بیشتر ذهن سازندگان سریال‌های تاریخی را درگیر کرده است حال آن که ساخت فیلم و سریال‌های امروزی هم در میانه شهرها، چندان مرسوم نیست. در روزگاری که شهرها از ازدحام ماشین در حال انفجار است، جلوگیری از تردد مردم در کوچه و خیابان محل زندگی شان چالش برانگیز است

ضمن اینکه تردد عوامل و شلوغی غیرمتعارف گروه‌های فیلم‌سازی علاوه بر ازدحام افراد کنجکاو در دور گروه، باعث به هم ریختگی حواس و اعصاب عوامل و بازیگران می‌شود. علاوه بر این استفاده از برق شهری برای نورپردازی هر لوکیشن ممکن است باعث پریدن فیوز و مشکلات در ساختمان‌ها شود.

به این‌ها می‌توان دردسرهای نامه‌نگاری با مراجع قانونی مثل نیروی انتظامی، شهرداری و... را هم افزود. در کنار این‌ها، ساخت سریال و فیلم درباره اوضاع شهرها در زمان انقلاب، جنگ و دهه ۶۰ هم به دلیل فضای درام و خوبی که قصه‌ها دارند از گزینه‌های رایج این روزها هستند. اما شهرها، ساختمان‌ها و معماری‌شان عوض شده‌اند.

مردم ظاهری متفاوت پیدا کرده‌اند. ماشین‌های جدید با پلاک‌های متفاوت از راه رسیده‌اند و ماشین‌های کهنه، جمع‌آوری و اسقاط شده‌اند. حتی استفاده از معدود ساختمان‌هایی هم که از آن دوران وجود دارد سخت است. چون دیگر کهنه شده و مثل اواخر دهه ۵۰ دهه ۶۰، نوساز نیستند.

رنگ‌هایی که آن‌زمان مد روز بودند الان از مد افتاده‌اند و فضای مراکز تاریخ‌ساز هم نسبت به آن سال‌ها فرق کرده‌اند. تمام این مشکلات وقتی بغرنج می‌شود که نمایش کمترین میزان خطا می‌تواند باعث حساسیت مخاطب شود، چون زمان زیادی از دهه ۶۰ نمی‌گذرد، مخاطب هم خاطرات آن زمان یادش هست و هم فیلم و عکس از آن سال‌ها در دسترس هستند.

● سفره پر نعمت شهرک سینمایی

ساخت و نگهداری شهرک سینمایی، چند گزینه و پنجره پیش روی سینما و تلویزیون و حتی عرصه اقتصاد و آموزش قرار می‌دهد. این شهرک‌ها می‌توانند ذخیره مناسبی برای آرشیکردن باشند تا لوازم قدیمی به جای اسقاط، آرشيو شده و به گروه‌های فیلم‌ساز کرایه داده شوند. این ظرفیت می‌تواند شامل ذخایر صوتی هم بشود یعنی یک آرشيو کامل از اصوات و صداهای آن دوره که می‌تواند در دیالوگ نویسی و گویش هم کمک کند. ساخت این شهرک‌ها می‌تواند بستر مناسب برای ساخت فیلم و سریال‌های مربوط به دوره‌ای که آن شهرک برای آن ساخته شده، فراهم کند گواه این ادعا هم شهرک سینمایی غزالی است که درباره تهران دهه ۱۳۲۰ ساخته شد و باعث شد تا سال‌ها بعد میزان ساخت سریال و فیلم درباره تاریخ معاصر افزایش پیدا کند مثل سریال «مدار صفر درجه»، «شب‌دهم»، «در چشم باد» و... حتی دکورهای سریال «اما علی^(۷)»، در همین شرکت زمینه را برای ساخت دو سریال صدر اسلام دیگر فراهم کرد و مهدی فخیم‌زاده، «تنها ترین سردار» و «ولایت عشق» را بی‌دری در این دکورها جلوی دوربین برد. بحث دیگر تثبیت تجربیات گروه‌های سازنده است که مانع

چندباره کاری می‌شود. همین‌طور حفظ دکور‌هایی می‌تواند ضمن حفظ میلیارد ها تومان بودجه، قدرانی از ساعت‌ها و روزها وقت و فکر صدها انسان و ثبت هزاران برگه سند و طرح و نقشه، هم کلاس آموزشی خوبی برای دکورتورها و معماران و حتی اهل تاریخ باشد. علاوه بر این‌ها این مجموعه‌ها همین‌طور قابلیت تبدیل شدن به موزه و کاربری رفاهی را هم دارند. کاربردهایی از این دست در کشورهای دیگر زیاد است مثلاً بازدید از دکور سریال «جواهری

در قصر» یا نام «پارک یانگوم بزرگ» هم اکنون پای ثابت برنامه گردشگران خارجی است که به کره جنوبی می‌روند. در این مجموعه دکورهای سریال، آدمک‌های شخصیت‌ها و لوازم و تجهیزات فیلم‌برداری و... قرار داده شده و در بخشی از آن هم مستوران سلطنتی غذاهایی که در سریال پخته شده را می‌پزند، در نیوزیلند هم لوکیشن‌های سه‌گانه ارباب حلقه‌ها و هایت یکی از مراکز توریستی مهم این کشور است و دولت نیوزیلند بر روی درآمد میلیارد دلاری بازدید گردشگران حساب کرده است. شهرک‌های سینمایی ظرفیت قوی و قابل‌تأملی دارند که خیلی از آن‌ها برای ما نامکشف مانده است. شهرک سینمایی با چنین پشتوانه‌ای برای خراسان و خاصه مشهد لازم است. ساخت دکورهایی از حرم امام رضا^(۸) هم اکنون پای که یادآور معماری گذشته حرم باشد، می‌تواند بستری برای ساخت آثار متنوع اجتماعی و تاریخی باشد. تاکی گروه‌های فیلم‌برداری می‌توانند در میان انبوه‌ها آثارن با قواعد دست و پا گیر در حرم کار کنند؟ ساخت دکور از گوهرشاد می‌تواند واقعه قیام کشف حجاب را به موضوع قابل نمایشی بدل کند و همین‌طور ساخت دکورهایی از شهر مشهد در دهه‌های گذشته، قصه‌های بگری را پیش روی سازندگان قرار می‌دهد. تاکی سازندگان مشهدی برای ساخت فیلمی درباره گذشته شهرشان باید به شهرک غزالی تهران بروند؟

